

Szabados György: *Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól.*
Szeged, 2011. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 26.)

Ünnep a korai magyar történelem kutatásában egy-egy nagyívű összefoglaló megszületése. Ünnep, ha arra gondolunk, hogy az utóbbi években elszokhattunk közel négyszáz oldalas művek megjelenésétől, mintha a szerény forrásanyagra több évszázad után nem lehetne már újszerűnek ható elméleteket építeni. Szabados György, a szegedi Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa korábbi műveiben nagy hangsúlyt fektetett a historiográfiai áttekintésre, ezúttal pedig tovább bővítette ebbéli munkásságának eredményeit. Kelltek az alapozáshoz, hogy láthassuk, jóval inkább az eltérő vélemények ütközése, mint a konszenzusok születése jellemezte a múlt idők kutatását. S ha „fontos a tudományos anyag folytonos értékelése” (Hóman Bálint), még inkább az az új szempontok kialakítása. Szabados György művének ez a fő értéke. *Államalapításokról* írni nem kis vállalkozás annak tudatában, hogy népünk emlékezetében ezer év óta főhelyen áll Szent István alkotása. Nem az egyedülállóságának elvetéséről van szó, a történeti folytonosság meglétét kell és lehet egyre inkább belevinni a tudományos vitába és a köztudatba. A kiindulópont, az Álmos alapította fejedelemség halvány megrajzolása nélkül ez lehetetlen volna.

Ismertetésünket ennek előrebocsátásával tesszük közzé. Terjedelmi okokból a szerző vitatható, ámde kisebb fajsúlyú felvetéseivel e helyt nem foglalkozhatunk. Néhol alapvető dolgokban tér el véleményünk Szabados Györgyétől, anélkül azonban, hogy az egyező álláspontokat *is* egyenként sorba vennénk, inkább megerősítjük: az állam (és az etnosz) jellegét kell a vizsgálatok alapjává tenni a kezdetektől az államalapításig tartó kor kutatásában.

1. Képileg ugyan zavaró, de Szabados György a honfoglalást a „magyar állam bejövetele” nevezi a „magyar nép bejövetele” helyett. (161. o.) Elsőbbséget élvez nála az állam fogalma már csak művének felépítése miatt is: az etnosz fogalmát a közös eredettudat és a közös nyelv meglétével jellemzi, kialakulásának történetével nem foglalkozik, mintha létezésére eleve kiindulópontként kellene tekinteni az állam létrejöttének taglalásánál. A steppe történetének ismeretében egy ilyen felfogást nehezen lehetne kizárólagosként elfogadni: fejedelemségek és birodalmak tűntek fel és buktak el, a nevükben is eltűnő népeket pedig heterogén alakulatként olvasztották magukba. Az állam gyakorta lefőlözte az etnoszt,

máskor ez utóbbi válhatott fokozatosan politikai természetűvé, a két folyamat mindenesetre egyaránt érvényesülhetett a füves pusztákon.

Az ősszmagyar etnosz esetében mindennek különös jelentősége van. Eredetmondánk összetett, négy megszemélyesített néptörredék, a magyar, az onogur (hunogur?), a bulgár és az alán neve sejlik fel mögüle. Hagyományozódása csak ezen népek egyesülése *után* képzelhető el, politikai közösségük *utóbb* nyert egységes etnikus tartalmat. A közös nyelv kizárólagossága ellenében pedig leginkább Bíborbanszületett Konstantin művének 39. fejezete szól, a magyarok kétnyelvűségéről, „a türkök másik nyelvéről” tesz itt említést a bizánci császár. Ha a magyar fejedelemség létrejöttének előzményeit vizsgáljuk, nem volna ok nélküli az előbb említett népek, főleg az onogurok és/ill. a volgai bulgárok történetét is számításba venni, főleg, hogy ehhez jókora forrásanyag is a rendelkezésünkre áll.

2. Szabados György állásfoglalása megerősíti azt a képet, ami évszázadok történeti vitái után mára letisztulni látszik: Árpád helyett apja, Álmos volt a magyarok első fejedelme. Bíborbanszületett Konstantin császár ennek ellenkezőjét állítja – nyomós érveket kell tehát felhozni, ha egy időben legközelebb keletkezett forrást meg akarunk cáfolni. Nem arról van szó, hogy Konstantin lejegyzett mondatai pusztán a középkori magyar gesták, krónikák ellenkező adatainak számbeli túlsúlya miatt válnának hiteltelenné. Egyetérthetünk abban, hogy Álmos fejedelemsége mellett az érvek különböző minősége dönt; másként, de ugyanarról tanúskodik a dinasztialapítóhoz köthető Turul-monda, a vérszerződésnek, valamint Álmos megölésének hagyománya vagy a dinasztia belüli névisméltődés. A kútfők tételes számbevételével és a kérdés összegző jellegű megközelítésével Kristó Gyula végzett úttörő munkát, Szabados György tovább finomított az Álmos mellett szóló elméletek rendszerén.

Ennél lényegesebb, mi módon lehet Konstantin császár tévedésének okára rámutatni, a pozitív jellegű érvelés csak így nyerhet igazi megerősítést. Ezen a ponton azonban óvatosságnak kell lenni. Szabados György terjedelmes historiográfiai összefoglalójából is kitűnik, mennyire ingoványos talajra juthatunk, ha szubjektív eredetű, mesterkéltnek tűnő magyarázatokkal próbálunk fényt vetni Konstantin írói szándékára vagy a vélt adatközlők, Bulcsú és/vagy Termacsu szépítő elbeszélésére. Kritikával illeti a szerző Kristó Gyula megjegyzését, ti. hogy Árpád kiszoríthatta testvéreit a hatalomból, utódai pedig ennek legitimálására tették meg őt a dinasztia alapítójának. Szavai szerint az „*elmélet megbicsaklik azon, hogy nincs rá adatunk, továbbá nem jelöli ki azt a biztos okot, ami Árpádot egy új genealógiai időszámítás kezdőalakjává tenné.*” (85. o.) Az *argumentum ad ignorantiam* elvét valóban szigorúan kellene alkalmazni, ha csak a „biztos okok” kijelölésével elégednénk meg. Másként viszont terméketlenné teheti ez a

vitát egy olyan korszakról, aminek alapvető jellemzője a forráshiány – valamiféle bizonyítás helyett tehát érdemes több lábon álló feltételezésekkel élnünk.

Álmos ignorálása Konstantinnál *forrásalapon* csak egy körülményre vezethető vissza: a krónika szerint a honfoglalás idején Erdélyben megölték. Akár szakrális, akár földi értelemben, de ideje lejárt, s volt, aki fellépett vele szemben. Az okokat csak sejthetjük, akkor is, ha nincs más választásunk, mint a legárukkodóbb jeltől kiindulni: Termacsuék hangsúlyozottan állították, hogy „Árpád előtt a türköknek nem volt más fejedelmük.” A ’múlt eltörlését’, apa és fia szembenállását feltételezni legalábbis nem tűnik túlzott merészségnek, ha az Árpád-ház későbbi történetére gondolunk.

Mi lehetett egy ilyen ellentét oka? Egyetlen momentum árulkodhat Álmos és Árpád ellentétéről, Szabados György viszont épp ennek jelentőségét kisebbíti. György Barát Krónikájának Folytatója arról ír, hogy bolgárok elleni hadjárat előtt a bizánci császár követe a magyarok fejével, Árpáddal és Kuzánésszal találkozott, legjobb tudomásunk szerint azonban Álmos ekkor még élt, csak később, az Erdélybe vándorlaskor ölték meg. Szabados megjegyzése szerint a bizánci forrásból „nem derül ki, hogy ők ketten hányadikként, milyen minőségben voltak a magyarok fejei” (87. o.), ami ismét csak a bizonyítékok hiányára való mentő hivatkozás. Aligha lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a két személy a források mindegyikében a honfoglalás korának vezéralakjaként tűnik elénk, Árpádot Konstantin és a magyarországi szöveghagyomány, Kuzánt pedig a nyugati évkönyvek, főleg pedig Aventinus krónikája emeli ki a magyarok vezéréként. Ilyenformán nehezen lehet megkerülni azt is, hogy egyeztessük György barát folytatójának adatát a Dzsajháni-féle szöveghagyományéval, ami szerint a magyaroknak két fejedelmük van. Nem mintha a bizánci forrás részletes archontológiát tartalmazna; egyszerűen arról van szó, hogy az egybehangzónak tűnő információkra minden bizonyosság nélkül is feltételezéseket kell és lehet építeni, ha túl akarunk lépni a hiperkritika módszerén.

Álmos fejedelemségének időszakából három külpolitikai irányvonalról is tudunk. A kavarak befogadása egyértelműen jele annak, hogy a magyarok szemben álltak a kazárokkal, talán háborút is vívtak velük. Az arab forrásokból kiderül, hogy a foglyul ejtett szlávokat a déli kikötőkben adták el, ami egy északi irányú expanzióra vall; Anonymus elbeszélése Kijev ostromáról vagy az orosz őskrónika adata Álmos állítólagos kijevi udvaráról személyében is hozzáköti a fejedelmet ezekhez a vállalkozásokhoz, attól függően, mennyire kezeljük fenntartásokkal ezeket az információkat. A harmadik irányvonal, a nyugati és délnyugati irányú hadakozás látványosan 892-ben vett lendületet, amikortól a magyarok gyors egymásutánban három hadjáratot is vezettek a Kárpát-medencébe

és a Balkánra. György barát folytatója alapján ennek a politikának a képviselője Árpád volt, még Álmos életében; a Kárpát-medencébe való vándorlás véglegesen a harmadik irányvonalnak a jövőjét erősítette meg, a másik kettőnek pedig véget vetett. Amennyiben ez Álmos sorsszerű 'kudarca' volt, érthető, miért kellett Erdélyben meghalnia, „miért nem mehetett be Pannóniába”; a közvetlen utódok mindenesetre lekicsinyelték (de el nem hallgatták) a szerepét a magyarok korai történetében. Árpád magához ragadhatta apjától a kezdeményezést, mikor nyugat felé irányította a törzsszövetség hadait.

3. Szabados György támogatja azt a felismerést, hogy Konstantin császár műve jóval inkább szerkesztett, mint írott munkának tekinthető, meglátásunk szerint azonban gyakran ok nélkül kéri számon rajta a következetességet, s vele a hitelességet. Úgy véli, a Levedi első vajdai tisztségéről szóló elbeszélés életszerűtlenül áll szemben a fejedelem rangjával fémjelzett „monarchikus” szervezet említésével. (95. o.) Valójában Levedi házasságának és a kazárokkal kötött katonai szövetségének törvényszerű következménye volt, hogy személyén keresztül a kazárok befolyást igyekeztek nyerni a magyarok felett, talán a birodalom harmadik tisztségének, a k.n.d.r címének a felajánlásával. Éreztetni a folyamatosságot Szabados György is, mikor „kijelölt (de hivatalába nem lépett)” fejedelemként ír Levediről: Konstantin leírásának történetisége van, nem összefüggéstelenül sorakoznak benne az összeszerkesztettnek mondott adatok. Nem a vajdák időszakának leírása az életszerűtlen betoldás; éppen csak a 'szavárd–kangar' háború leírása szakítja meg a történet fonalát, melybe Konstantin belekeverhette az általa ismert, egy másik művében is említett, Perzsia környékén élő Σάβαροι népet. Nincs okunk arra, hogy Levedi vajdai és Álmos fejedelmi tisztségét időben eltávolítsuk egymástól, ahogy azt Szabados javasolja; másként a feje tetejére kellene állítani Konstantin szövegét, miközben az általa leírt eseményekről nincs más forrásunk. Kevés az, ha nem tartjuk 'híhetőnek', hogy Levedi lemondott az uralom lehetőségéről egy másik nemzettség javára; ésszerű megközelítéssel azt is valószínűnek lehet tartani, hogy nem vállalta el a kazár uralkodó alávett főemberének szerepét. Meglátásunk szerint a szerző másik érve sem cáfolja a fejedelemállítás történetét: Árpád előtérbe állítása apjával szemben az adatközlő, Termacsu szándékát tükrözi, ilyenformán nem is lehet Konstantin sajátja a hatalomszerzésről szóló ún. 'átvezető szöveg', melynek kidolgozásánál ő 'hibákat' követett volna el (99. o.). Ha nincs kontrolladatunk, nehezen tudunk bármit is szembeállítani a DAI szövegével; konkrét kútfői állításokat nem lehet általános jellegű érvekkel megcáfolni, forráshiányos állapotban legalábbis *ab ovo* feltételezni kell a források hitelességét, addig, amíg kizáró okra nem lelünk.

4. A kazár és a magyar haderő összevetésénél Szabados György arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a „központi magyar hadsereglétszám kétszerese volt a központi kazár hadsereglétszámnak (20 000 illetve 10 000 harcos)” (110. o.). Problémás eleve a megfogalmazás: mit értünk „központi hadseregen”, milyen jellemzők alapján tudjuk őket megkülönböztetni a haderő többi részétől? A szerző máskor „tágabb fejedelmi kíséretéről” ír, amivel jelzi a fogalom viszonylagosságát; idézi Nagy Kálmánt, aki a „fejedelem közvetlen rendelkezésű, állandóan fegyverben álló, azonnal mozgósítható és alkalmazható katonai erejének” tartja a Dzsajháni-hagyomány szövegeiben említett húszezer harcost. A muszlim írók szerint a magyarok szállásterülete a Dontól a Dunáig terjedt, kétséges, hogy ekkora területről *azonnal* fel tudtak volna állítani egy fegyverben álló sereget. Ha ezt egyetlen központba összpontosított haderőnek gondolnánk, itt, a Kárpát-medencében is jelentős régészeti nyomokkal kellene számolnunk, miközben tudomásunk van a Szabados György által is említett adatról, ti. hogy 899-ben a magyarok jóval kisebb, ötezer fős haderővel indultak el Észak-Itáliába. De a legtöbb baj az elmélet megalapozottságával van. Semmi részleteset nem tudunk a korabeli magyar hadrendről, támpontok híján nem lehet „központinak” vagy „állandóan felfegyverzettnek” tartani egy csak számbelileg leírt embertömeget.

Alapos leírást mindössze a kagánnak alárendelt, tőle függő kazár haderőről olvashatunk a muszlim földrajzi íróknál. Az összevetést ez a körülmény alapvetően megnehezíti: ha vannak is mennyiségi információink a magyar és a kazár seregről, minőségi kritériumok alapjánnehezen tudunk különbséget tenni köztük. Egyetlen ponton lehet érdemi megfigyeléseket tenni: ez a seregek fegyverzete, melyről az írott forrásokon túl a régészet is információkkal tud szolgálni. Két helyen is megerősítést nyerünk arról, hogy a kazár uralkodó páncéllal ellátott kísérettel vette körül magát: Maszúdi szerint „hétezer nyilas harcol vértben, sisakban és páncélingben” vele, al-Bakri szerint pedig kivonulásukkor „teljes fegyverzetben, erős páncélingekkel, karbantartott páncélokkal és díszes zászlókkal” mutatkoznak. Abból viszont, amit az évszázadosnál is hosszabb múltra visszatekinthető régészeti kutatások alapján tudunk, egyvalamit biztosan ki lehet jelenteni: a magyaroknak nem volt nehézfegyverzetű lovasságuk. Ennek költségeit eleve csak a módosabb elit vagy maga a kagán vállalhatta fel, emiatt értelemszerűen rendelkezniük kellett a könnyűlovasok tömegével is. A kazár fejedelmi kíséret tehát, melyet szerzőnként és koronként hét-, tíz- vagy tizenkétezernek ismerünk, nem vonható párhuzamba a magyarok húszezeres seregével, nem lehet kétszeres túlerőt feltételezni a magyarok javára. A taktikát és a harci erőt leginkább meghatározó tényező, a fegyverzet eleve eltérő állapotokat tükröz.

5. Szabados György szerint a forrásokból „félreérthetetlenül” kiderül, hogy a IX. századi Morávia a „Duna és a Száva vonalától délre, a Morava folyó és Sirmium vidékén feküdt” (124. o.). Annál is furcsább ez a vélekedése, mivel részletesen idézi Biborbanszületett Konstantint az ország földrajzi fekvésének meghatározásánál. A DAI 42. fejezetéből valóban pontos kép rajzolódik ki: Morávia földje a magyarok 950 körüli területén, a Duna folyón túl (περαθεν τοῦ Δανούβειου) helyezkedik el, azon innen pedig a Duna és a Száva közötti terület húzódik. Konstantin a magyarok korabeli lakóhelyét többek közt a Temes, a Maros és a Tisza folyásánál jelölte meg, a Dunától *északi* irányban. Innen nézve megalapozatlan Szabados György kritikája, miszerint az „Alföldet bekebelező koncepció” (ti. Morávia alföldi lokalizálása) „tovább nyújtózkodik annál, mint amit a források megengednek” (126. o.). Ellenkezőleg: Konstantintól a Dzsajhániféle szöveghagyományon át a nyugati évkönyvekig források sora gyámolítja az elképzelést. Nehezen lehet Sirmium környékére helyezni a morvákat, ha a bolgárok a Frank Birodalmi Évkönyvek szerint már 827-ben uralmuk alá vonták a Dráva és a Száva közét, a Fuldai Évkönyvekben pedig a 892. év eseményeinél arról olvashatunk, hogy Szvatopluk kikerülése céljából a Száván, hajóval tették meg a frank követek az utat a bolgárokig. Gardézi leírása a Kárpátok mögött, a Dunához közel élő morvákról és fejedelmükről, a lótejjel táplálkozó, keletiesen öltözködő Szvatoplukról illik az alföldi tájolásról szóló elméletbe. Sorozatos ellentmondásokat eredményez egy Szávától délre eső Morávia gondolata: Konstantin eleve a Duna és Száva menti ókori emlékektől északra helyezi Szvatopluk országát, a Dél-Alföldön pedig aligha terjeszkedhettek volna a bolgárok, ha a Morava folyó környékén egy fejedelemség útjukat állta volna. A régészeti megfontolásokra áttérve Szabados György kétségesnek tartja a felvidéki területek leletanyagának „morvaságát”, kritériumokat azonban nem fogalmaz meg. Avar, frank és bizánci párhuzamok egyaránt fellelhetők ezen a területen, idézi is a szerző Bálint Csanád erre vonatkozó állásfoglalását. Okszerű arra gondolni, hogy a morvák állama egy fejedelmi kíséret körül kialakuló, szlávokat és *avarokat* egyaránt magába foglaló multietnikus regnum volt, nem olyasféle szláv ’nemzetállam’, amely a nacionalista felfogás szerint a mai napig folytonos lenne. Morávia Dunától keletre és északra helyezését olyan anomáliáktól szabadulunk meg, amelyeket Szabados György természetesnek feltételez: aligha valószínű legalábbis, hogy Szvatopluk mindenféle történeti előzmény és földrajzi összeköttetés nélkül jutott volna uralomra 890-ben Csehországban. Ugyanígy kétséges, hogy a IX. századi alföldi avarság állami keretek nélkül élt volna.

6. „Íróasztal mellett” született elképzelésnek tartja Szabados György, hogy a keleti nomád népek egy népvándorlási hullám során kimozdíthatták egymást

lakóhelyükről. Áthallásos megfogalmazás ez, még ha el is tekintünk attól, hogy az íróasztal alighalehetne valamiféle értelmiségi sznobizmus jelképe. Jelen esetben arról van szó, hogy egy besenyők által megtámadott, „szétzilált és kivézett emberközösség” nem tudta volna végrehajtani a Kárpát-medence elfoglalását, csak egy „tudatos és szervezett beköltözés” érhetett célt (134. o.). Ha csak a két lehetőség közül kellene választani, könnyű döntést hozhatnánk, ám itt már magának a kérdés felvetésének a módja félrevezető. Egy szállásváltó életmódot folytató nép az elvándorlást nem mindenekfelett éli meg menekülésként. A népvándorlási hullám nem fogható fel pusztító háborúk sorozataként: nép ütközik néppel, nem a seregek hadakozása, hanem a tömegek érintkezése váltja ki a konfliktust. Ilyen helyzetekben az elvándorlás nem valamiféle pusztító csapás eredménye, ellenkezőleg, az összeütközés elmélyülését akadályozza meg. Mikor a bizánci császár követe, Gábrriel klerikus azt javasolta a magyaroknak, hogy üzzék ki a besenyőket lakóhelyükről és telepedjenek le ott, azok saját történeti tapasztalataikra hagyatkozva utasították el őt. Egy szállásváltást nem lehetett volna pusztán katonai erőszakkal megvalósítani, főleg nem két azonos fajsúlyú nép esetében. Ilyesmit csak egy újabb népvándorlás eredményezhetett volna, melynél a kényszerítő körülményeket a konfliktus lehetőség szerinti csökkentésével ellensúlyozzák, nem pedig kezdeményezni igyekeznek a viszályt. A bizánci követnek adott válasz nyílt és egyenes volt, aligha lehet arra gondolni, hogy a magyarok „becsapták őt”, ahogyan azt Szabados György sarkítva állítja (153. o.).

Temérdek példát lehetne említeni a történelemből arra, hogy egy elvándorolni kényszerülő nép megőrzi hadi erejét új hazájában. Nehezen lehetne felfűzni a Balkánra bebocsátást kérő, Hadriánopolisnál 378-ban győzelmet arató nyugati gótok történetét egy Hérodotoszig visszavezethető toposzra. Említhetnénk Menandrosz bizánci történetíró leírását, akinél a türkök fejedelme személyesen szól arról, hogy a megvert avarok megszöktek előle; ugyanazok az avarok a nyugatra vándorlásuk során egymás után hódoltatták meg a kelet-európai steppe népeit. Visszatérve a tárgyalt témára: az úzok, besenyők és magyarok esetében a források messze nem arról szólnak, hogy vándorlásuk során ezek a népek nem érintkeztek egymással. Szabados György Isztahri arab történetíró művét idézi, aki szerint a besenyők kelet-európai szállásukat korábban megrohanták és ott letelepedtek. Lekicsinyleni ezt az információt már csak azért sem indokolt, mert a Hudüd al-`Álam című földrajzi mű, azonos forrásból, de más szavakkal, megerősíti az értesülést: a besenyők „országukat erőszakkal elfoglalták és ott letelepedtek”. Itt olvashatunk a Volgától keletre élő besenyőkről, akiket Ibn Fadlán útijelentése is említ: az úzok környezetében éltek, öltözetük, szokásaik eltértek az

övékétől. Fontos ezt szem előtt tartanunk, ugyanis Bíborbanszületett Konstantin szintén megemlékezik az Urál környékén hátramaradtakról, értesítése egybevág a muszlim forrásokéval. Jelzés ez arra, hogy a bizánci császár nem fogalmatlanul írt a besenyők vándorlásáról, tisztában volt a földrajzi és a történeti körülményekkel, talán épp besenyő informátorai révén. A honfoglalással egy időben élt Regino prümi apát beszámolója a besenyő háborúról szintén adott, s ha valóban bizánci forrásból nyerte értesüléseit (egyetértőleg, a besenyők görögös 'Pecenaci' neve erre mutat), esetében még csak térbeli távolságról sem beszélhetünk. (151. o.) Olyan hír volt ez, amely rövid idő alatt eljuthatott Kherzsonból Konstantinápolyba, onnan pedig pár év alatt a Lotharingiában élő apáthoz. Ha a pontos útvonal „örök talány” is marad, ahogyan azt Szabados György is írja, egyvalami bizonyosnak tűnik: nem a „szavárd ősidők” besenyő–magyar háborúját elevenítették fel 895 táján Bizáncban (150 o.), mintha nem lettek volna tisztában a saját idejükben történetekkel. Konstantin ugyanis leírja, hogy a magyarok még az ő idejében is gyakran küldtek ügynököket a keleten maradt, tőlük elszakadt Σάβρατοι néphez. Ilyen 'belső' információ csak maguktól az érintettektől eredhetett, leginkább a nála járt Termacsutól és Bulcsutól. Közlése egybefügg a kangarokkal vívott háború leírásával, melyről illetéknéppen csak 950 körül hallhattak először Konstantinápolyban.

A besenyő hatás tagadása ezen túl alapvető módszertani problémákat is felvet. Lehet-e egynél több helyen is említett események megtörténtét tagadni pusztán 'életszerűnek' mondott magyarázatokkal vagy a szerzők kompetenciájának kétségbevonásával? Utóbbit gyakorta elemezzük, mikor ellenkező előjelű források állnak rendelkezésre; egyébként a történettudomány határain kívülre érkezünk, olyan területre, ahol a tényszerű érvelést a fantázia gazdag, színes világa váltja fel. A könyvkiadás piacosításával napjainkban a virágzását látjuk ennek a történelmi ponyvairadalomnak.

7. Tétélesen sorolja a szerző érveit, mikor igazolni kívánja a X. századi Magyar Nagyfejedelemség monarchikus, egyeduralkodó jellegét és a törzsi keretek ennél is korábbi „elenyészését”. Témánk szempontjából talán a leglényegesebb kérdéshez érkezünk, a válasz rávilágít arra, miként született, ill. milyen állapotban alakult át keresztény állammá a magyar fejedelemség. A kiindulópont Bíborbanszületett Konstantin állítása, miszerint a magyarok „nyolc törzse nem hunyászkodik meg a maga fejedelmei előtt, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal harcolnak.” Szabados György szerint az ἄρχων (fejedelem) szó értelmét, ti. azt, hogy itt Árpád nagyfejedelmi családjáról vagy a törzsfőkről van-e szó, a „szoros gondolati egységben kell keresni” (199. o.). Erre pedig van támpontunk: a kulcsszó a

'megegyezés' (ὁμόνοια). Ha bármifajta egyeduralom alakult volna ki, a részekre hullott, törzseiket vesztett társadalom nem egyetértést, hanem engedelmességet mutat ki. Aligha kétséges hát, hogy Konstantin megjegyzése a törzsfőkre vonatkozik, akik nem alávetétként, hanem a szokások keretein belül kötődtek a nagyfejedelemhez.

Az ὁμόνοια a rendszer alapját képezte, nem egy esetben lelhetünk nyomára a forrásokban. Szabados György is utal arra, hogy Anonymus leírásában a vérszerződés pontjai kijelölték a fejedelem hatalmának határait; egyáltalán, Álmos megválasztásának ténye a konszenzusra utal. S ha a névtelen szerző ezen műrészletének hitelessége kérdőjeles, utalhatunk arra, hogy Konstantin császárnál Árpád (valójában: Álmos) kazár kinevezését a pajzsra emelés teszi hivatalossá, a legitimáció nála is a választásból ered. Indokolatlannak tartja a szerző a törzsszövetség kifejezés használatát, pedig annak ellenpárja nem a nagyfejedelemség, hanem a *nomád birodalom*. Az orkhoni feliratokban elének táruuló államszervezési modell az erősnek, hősiesnek mondott kagán törekvésén nyugszik, aki harc és erőszak árán teremt magának *el-t*, birodalmat, miután útjára indul. A magyar törzsszövetség kialakulását, kötelmi viszonyait egészen másként írják le a ránk maradt források, egészen Géza fejedelem koráig nem hallunk arról, hogy valamelyik vezető erőszakkal próbál uralmat szerezni a többi felett. A magyarok berendezkedése és a steppei birodalmak jellemzői közötti különbségtételt *alapvető fontosságúnak* tartjuk.

Szabados György megjegyzése szerint „nem lehet rábizonyítani Anonymusra” a szám- és népneveket összekombináló steppei gyakorlat emlékezetét (203. o.). Valóban nem; a Hétmagyar név épp ezen tudás hiányában válhatott nála a törzsszövetség helyett a hét fejedelmi személy elnevezésévé, kiknek nemzetségei még az ő korában is léteztek, szemben a két évszázada, vélhetően Szent István korában szétvert törzsi rendszerrel. Arról a hét 'vezérről' van szó, akiket Ibn Hajján mór történetíró a magyarok földjének leírásánál említ, szövegében világosan elkülönül ettől a 942-es hispániai hadjárat részletezése, melynek ilyenformán nem lehettek ők mindannyian az irányítói, különben az egész törzsszövetség kimozdulását kellene feltételeznünk. A hetet nem lehet mitikus számként értelmezni (204. o.), nem válhatott egyszerre azzá az egymástól függetlenül, arab, görög és latin nyelven alkotó írónál, Ibn Hajjánál, Bíborbanszületett Konstantinnál vagy a középkori magyar gestaszerzőknél. A törzsek valóságosan léteztek, Konstantin ok nélkül nem írta volna le sorra a nevüket, mikor épp a jelenkori, diplomáciai szempontból értékes információk érdekelték. Vélt informátorai, Termacsu és Bulcsú közül egyiket sem nevezi meg a hozzá érkező küldöttség fejeként, sorrendiséget kellő alap nélkül nem láthatunk bele a DAI-ba (237. o.). Bulcsú

és az Árpád-háziak kapcsolatát egy másik kútfő adatával együtt kell értékelni. A XVI. századi humanista történétíró, Aventinus szerint Taksony ott volt a 955-ben Augsburgnál vereséget szenvedő magyar seregben, melynek vezére Bulcsú volt. A 940-es évek óta utóbbit jelölték meg legtöbbször a források a nyugati hadjáratok irányítójaként, úgy tűnhet, vezető szerepre tett szert ezen a területen, ha még a nagyfejedelmek, Falicsin az unokatestvére felett is parancsolhatott. Mindez azonban nem váltott ki feszültséget a törzsszövetségen belül, látszatra legalábbis semmiképpen sem, ha Termacsu és Bulcsú együtt vezetett követséget Bizáncba. *Megegyezésen* alapuló politika volt ez, mely nem zárta ki a törzsfők egyéni érdekeinek érvényesítését. Ha külhonba küldött követként is az államfő akaratát képviselték volna (239. o.), nem lehetne magyarázatot adni arra, miért szüntette be a gyula *egymaga*, önhatalmúlag a bizánciak elleni háborúskodást, mikor felvette a kereszténységet. Békekötés és a hit befogadása – a Kárpát-medence keleti részén ezek a változások legalább akkora horderejűek voltak, mint nyugaton, egyetlen irányító akarata híján azonban eltérő időben zajlottak le.

Ez a nagyhatalmú uralkodó, az első magyar fejedelem, aki steppei birodalmi mércével mérve is jelentős befolyást tudott felmutatni népe felett, Szent István volt. Fiához intézett hetedik intelme az uralkodó körüli tanács megbecsüléséről szól, mely „királyokat királlyá teszi”. Ha ennek az intézménynek az eredete a korábbi időkből ered, István patrimoniális rendszerének kialakulása is más megvilágításba kerül. Halála után az ország főemberei hamar szembeszálltak az idegenből jött Orseolo Péterrel. Ha pedig a későbbi Aranybulla-mozgalomra vagy a főhatalmat a király helyett a Szent Koronától eredeztető eszmére utalunk, egykönnyen el nem intézhető kérdéseket kellene feltennünk a megegyezésen alapuló magyar berendezkedés ösiségéről és tartosságáról.

Összességében nézve Szabados György könyve továbbgondolásra szorul, a szerző maga sem véli másként, mikor előtanulmányként hivatkozik rá. A művet olvasva nem sejthetjük, hogy egy jövődöbéli bővítés újabb témák tárgyalását jelenti-e majd, esetleg a forrásbázis kibővítését vagy érvelésének bizonyos fokú áthangolását. Előfelvetések, melyek mindent kizárnak, ami nem a ’dicsőséges nemzeti múltat’ igazolja, ebben természetesen nem játszhatnak szerepet. A kötetnek van akkora súlya, hogy terjedelmes vitákat váltson ki a szakirodalomban, ennek termékennyé válásával a részletek is pontosíthatók a nagy egészen belül.

Tóth Péter